

60. ročník

2023/2024

ŠKOLNÍ KOLO

Kategorie B

Praktická část – Zadání

40 bodů

PRAKTICKÁ ČÁST

40 BODŮ**Autor****Mgr. Radek Matuška***Střední průmyslová škola chemická Brno, Vranovská, p. o.***Odborná recenze****prof. RNDr. Jan Kotek, Ph.D.***Katedra anorganické chemie, Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy, Praha***Pedagogická recenze****RNDr. Petr Holzhauser, Ph.D.***Ústav učitelství chemie a humanitních věd, VŠCHT Praha*

Milé soutěžící, milí soutěžící,

praktická část jubilejního 60. ročníku Chemické olympiády kategorie B se bude zabývat analýzou směsí kyselin používaných v průmyslu. Rozšiřuje tedy anorganickou část letošní ChO kat. B, kde se zabýváte kyselinou sírovou, která má své nezastupitelné místo nejen v chemické laboratoři, ale i chemickém průmyslu.

Během praktického řešení úloh se v letošním ročníku setkáte zejména s alkalimetrickými titracemi směsí kyselin (a to jak silných, tak slabých kyselin) a rovněž chelatometrickými titracemi, které mohou být vhodně využity pro stanovení dalších látek v láních pro galvanické pokovování (zejména iontů kovů).

Pozornost věnujte zejména následujícím oblastem volumetrie:

- Alkalimetrické titrace silných jednosytných i vícesytných kyselin.
- Alkalimetrické titrace slabých kyselin.
- Alkalimetrické titrace směsí kyselin.
- Vhodný výběr acidobazických indikátorů pro výše uvedené titrace.
- Přímé chelatometrické stanovení kovových iontů M^{2+} .

Hodit se vám samozřejmě budou i základní teoretické i laboratorní dovednosti, které souvisí s volumetrickou problematikou, konkrétně zejména:

- Správná technika vážení, odměřování objemů a přípravy vzorků pro odměrnou analýzu.
- Správná technika filtrace.
- Základní chemické výpočty týkající se směsí, složení roztoků, látkové bilance apod.
- Vyhodnocení přímých a zpětných titračních stanovení včetně stanovení směsi analytů ve vzorku.
- Bezpečná práce s kyselinami a zásadami.

Přejeme vám příjemné, poučné a inspirativní chvíle v chemické laboratoři a spoustu krásných zážitků při řešení Chemické olympiády.

Autor a recenzenti

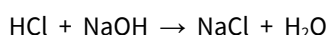
Doporučená literatura:

1. Skoog D. A., West D. M., Holler F. J., Crouch S. R.: Analytická chemie. VŠCHT Praha, 2019. Kapitoly 13, 14, 15, 16 a 17.
2. Holzbecher Z. a kol.: Analytická chemie. SNTL/Alfa, 1974. Str. 56–71, 98–104, 293–307.
3. Bartoš M., Šrámková J.: Analytická chemie I. Univerzita Pardubice, 2004. Dostupné online: <https://meloun.upce.cz/docs/analchem1/skripta.pdf>
4. Záruba K. a kol.: Analytická chemie (1. díl). VŠCHT Praha, 2016. Str. 108–119.
5. Kapitoly ve středoškolských učebnicích, odpovídající tématům ročníku.
6. Vhodným pomocníkem při přípravě mohou být i některé důvěryhodné webové stránky (např. materiály z vysokých škol).

Úloha 1 Stanovení kyseliny octové a kyseliny chlorovodíkové ve směsi**40 bodů**

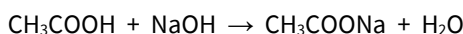
Směs kyseliny chlorovodíkové a kyseliny octové se používá jako rozšířené extrakční médium a jako rozpouštědlo pro širokou škálu kovů. Stanovení těchto dvou kyselin vedle sebe v těchto solventech má proto zásadní význam pro kontrolu kvality v chemickém průmyslu.

Kyselina chlorovodíková (HCl, $M = 36,46 \text{ g mol}^{-1}$) je silná kyselina, která se neutralizuje hydroxidem sodným podle rovnice:

Vzhledem k tomu, že se jedná o silnou kyselinu, je změna pH v okolí bodu ekvivalence dostatečná a pro vizuální indikaci bodu ekvivalence se dá využít jakéhokoliv acidobazického indikátoru, jehož barevný přechod leží v oblasti hodnot pH 4–10 (methyloranž, methylčerveň, Tashiro, fenolftalein apod., viz Tabulka níže).

Kyselina octová (CH_3COOH , $M = 60,05 \text{ g mol}^{-1}$) je slabá kyselina a její neutralizaci je možné popsat následovně:

Vzhledem k tomu, že v bodě ekvivalence je v reakční směsi přítomný pouze octan sodný, leží pH bodu ekvivalence v bazické oblasti. Pro indikaci bodu ekvivalence této titrace je tedy nutné využít indikátor, který má pH barevného přechodu v alkalické oblasti (vhodný je fenolftalein).

Směs těchto kyselin je možné stanovit tak, že se v prvním alikvotu stanoví celková kyselost vzorku na indikátor fenolftalein. V takovém případě fenolftalein indikuje vytitrování obou kyselin přítomných ve vzorku – kyseliny chlorovodíkové i kyseliny octové. Ve druhém alikvotu se provede titrace na methyloranž, která indikuje pouze vytitrování silné kyseliny chlorovodíkové.

Tabulka: Barevné přechody vybraných acidobazických indikátorů

Indikátor	Oblast přechodu	Zbarvení kyselé formy	Zbarvení bazické formy
thymolová modř	1,2–2,8	červená	žlutá
methylžluť	2,9–4,0	červená	žlutá
bromfenolová modř	3,0–4,6	žlutá	purpurová
methyloranž	3,1–4,5	červená	oranžová
bromkresolová zeleň	3,8–5,4	žlutá	modrá
methylčerveň	4,2–6,3	červená	žlutá
Tashiro	5,2–5,6	purpurová	zelená
bromthymolová modř	6,0–7,6	žlutá	modrá
fenolftalein	8,0–9,8	bezbarvá	růžovo-fialová
thymolftalein	9,3–10,5	bezbarvá	modrá

V této úloze provedete:

- Stanovení celkového obsahu kyseliny chlorovodíkové a kyseliny octové ve vzorku na indikátor fenolftalein.
- Stanovení obsahu kyseliny chlorovodíkové ve směsném vzorku na indikátor methyloranž.

Pomůcky

- lihový fix na popisování skla
- papírové utěrky
- stojan, držák a svorka
- odměrná baňka 100 ml se zátkou
- byreta 25 ml
- pipeta nedělená 10 ml
- pipetovací balonek či pipetovací nástavec
- kádinka 100 ml (2×)
- kádinka 250 ml
- odměrný válec 100 ml
- plastové kapátko (2×)
- malá nálevka na doplňování byrety
- nálevka hladká menších rozměrů
- titrační baňka 250 ml (3×)
- stříčka s destilovanou vodou

Chemikálie

- směsný vzorek kyseliny chlorovodíkové a kyseliny octové v odměrné baňce
- hydroxid sodný, 0,1M odměrný roztok (přesná koncentrace bude sdělena organizátory)
- fenolftalein, 0,1% roztok v ethanolu
- methylovanž, 0,1% vodný roztok
- destilovaná voda

Pracovní postup

Stanovení celkového obsahu kyseliny chlorovodíkové a kyseliny octové na indikátor fenolftalein

- Vzorek směsi kyseliny chlorovodíkové a octové v odměrné baňce o objemu 100,0 ml doplňte destilovanou vodou po rysku a roztok v odměrné baňce řádně promíchejte.
- Byretu naplňte odměrným roztokem hydroxidu sodného.
- Do titrační baňky odpipetujte 10,00 ml zředěného vzorku obou kyselin a zředte jej přibližně 50 ml destilované vody.
- Ke směsi v titrační baňce přidejte 5 kapek roztoku fenolftaleinu jako indikátoru.
- Takto připravenou směs v titrační baňce titrujte odměrným roztokem hydroxidu sodného z byrety proti bílému pozadí z bezbarvého do prvního stálého světle růžového zbarvení.
- Spotřebu odměrného roztoku hydroxidu sodného zaznamenejte.
- Titraci proveďte nejméně 3×. Jednotlivé spotřeby by se vám neměly výrazně lišit.

Stanovení obsahu kyseliny chlorovodíkové na indikátor methylovanž

- Do titrační baňky odpipetujte 10,00 ml v předchozím postupu připraveného zředěného vzorku obou kyselin a zředte jej přibližně 50 ml destilované vody.
- Ke směsi v titrační baňce přidejte 3 kapky roztoku methylovanže jako indikátoru.
- Takto připravenou směs v titrační baňce titrujte odměrným roztokem hydroxidu sodného z byrety proti bílému pozadí z růžovočerveného do světle oranžového zbarvení bez odstínu růžové.
- Spotřebu odměrného roztoku hydroxidu sodného zaznamenejte.
- Titraci proveďte nejméně 3×. Jednotlivé spotřeby by se vám neměly výrazně lišit.

Vyhodnocení a otázky (vypracujte do pracovního listu)

- 1) Do tabulky v pracovním listu uveďte jednotlivé spotřeby odměrného roztoku hydroxidu sodného při titraci celkového obsahu obou kyselin ve vzorku na indikátor fenolftalein a запиšte přijatou hodnotu spotřeby.
- 2) Vypočítejte celkové látkové množství obou kyselin v předloženém vzorku směsi HCl a CH₃COOH v odměrné baňce.
- 3) Do tabulky v pracovním listu uveďte jednotlivé spotřeby odměrného roztoku hydroxidu sodného při titraci obsahu kyseliny chlorovodíkové ve vzorku na indikátor methyloranž a запиšte přijatou hodnotu spotřeby.
- 4) Vypočítejte látkové množství kyseliny chlorovodíkové v předloženém vzorku směsi HCl a CH₃COOH v odměrné baňce.
- 5) Vypočítejte kolik gramů HCl a CH₃COOH obsahoval váš předložený vzorek kyselin v odměrné baňce.
- 6) Uveďte, jak byste připravili 2000 ml příslušné směsi kyselin o stejné koncentraci, jakou jste měli po doplnění ve 100ml odměrné baňce. Vypočítejte a) pipetované objemy a b) navrhněte pracovní postup ředění. Kyselina chlorovodíková je komerčně dostupná jako vodný roztok obsahující 35 % hm. HCl (hustota tohoto 35% roztoku činí 1,18 g cm⁻³). Kyselina octová je komerčně dostupná jako vodný roztok obsahující 99 % hm. CH₃COOH (hustota tohoto roztoku činí 1,05 g cm⁻³).
- 7) Uveďte aspoň jeden další indikátor, který by se dal použít pro (a) stanovení celkového obsahu obou kyselin a (b) pro stanovení obsahu kyseliny chlorovodíkové v naší směsi. Váš výběr zdůvodněte.
- 8) Vysvětlíte (slovně i chemickou rovnicí), proč je roztok octanu sodného slabě bazický.

PRACOVNÍ LIST**40 BODŮ****Úloha 1 Stanovení kyseliny octové a kyseliny chlorovodíkové ve směsi****40 bodů**

- 1) Do tabulky v pracovním listu uveďte jednotlivé spotřeby odměrného roztoku hydroxidu sodného při titraci celkového obsahu obou kyselin ve vzorku na indikátor fenolftalein a запиšte přijatou hodnotu spotřeby.

Spotřeby odměrného roztoku hydroxidu sodného:

V_1 (NaOH) / ml	V_2 (NaOH) / ml	V_3 (NaOH) / ml	V_4 (NaOH) / ml	$V_{\text{přijata}}$ (NaOH) / ml

body:

- 2) Vypočítejte celkové látkové množství obou kyselin v předloženém vzorku směsi HCl a CH₃COOH v odměrné baňce.

Výpočty:

 $n(\text{HCl} + \text{CH}_3\text{COOH}) =$ mmol
body:

- 3) Do tabulky v pracovním listu uveďte jednotlivé spotřeby odměrného roztoku hydroxidu sodného při titraci obsahu kyseliny chlorovodíkové ve vzorku na indikátor methyloranž a запиште přijatou hodnotu spotřeby.

Spotřeby odměrného roztoku hydroxidu sodného:

V_1 (NaOH) / ml	V_2 (NaOH) / ml	V_3 (NaOH) / ml	$(V_4$ (NaOH)) / ml	$V_{\text{přijata}}$ (NaOH) / ml

body:

- 4) Vypočítejte látkové množství kyseliny chlorovodíkové v předloženém vzorku směsi HCl a CH₃COOH v odměrné baňce.

Výpočty:

$n(\text{HCl}) =$ mmol

body:

5) Vypočítejte kolik gramů HCl a CH₃COOH obsahoval váš předložený vzorek kyselin v odměrné baňce.

Výpočty:

$m(\text{HCl}) =$ g

$m(\text{CH}_3\text{COOH}) =$ g

body:

- 6) Uveďte, jak byste připravili 2000 ml příslušné směsi kyselin o stejné koncentraci, jakou jste měli po doplnění ve 100ml odměrné baňce. Vypočítejte a) pipetované objemy a b) navrhněte pracovní postup ředění. Kyselina chlorovodíková je komerčně dostupná jako vodný roztok obsahující 35 % hm. HCl (hustota tohoto 35% roztoku činí $1,18 \text{ g cm}^{-3}$). Kyselina octová je komerčně dostupná jako vodný roztok obsahující 99 % hm. CH_3COOH (hustota tohoto roztoku činí $1,05 \text{ g cm}^{-3}$).

Výpočty:

$V(35\% \text{ HCl}) =$ cm^3

$V(99\% \text{ CH}_3\text{COOH}) =$ cm^3

Navržený pracovní postup přípravy:

body:

7) Uveďte aspoň jeden další indikátor, který by se dal použít pro (a) stanovení celkového obsahu obou kyseliny a (b) pro stanovení obsahu kyseliny chlorovodíkové v naší směsi. Váš výběr zdůvodněte.

Vhodný indikátor pro stanovení obou kyselin:

Vhodný indikátor pro stanovení kyseliny chlorovodíkové:

Zdůvodnění výběrů:

body:

8) Vysvětlíte (slovně i chemickou rovnicí), proč je roztok octanu sodného slabě bazický.

Vysvětlení:

Rovnice:

body: